

Т. А. Завгородня,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ РОЛІ ЛОКАТИВУ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

У статті визначено семантичні, структурні та функціональні особливості семантичної ролі локативу, розглянуто структуру локативності та локатив як синтаксему на семантико-синтаксичному рівні, подано класифікацію локативів. З'ясовано особливості вживання семантичної ролі локативу у текстах публіцистичного стилю. Прослідковано та кількісно проаналізовано його появу в текстах в залежності від тематики статей.

Ключові слова: семантична роль локативу, публіцистичний стиль, семантико-синтаксичний рівень, синтаксема.

ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ РОЛИ ЛОКАТИВА В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

В статье определены семантические, структурные и функциональные особенности семантической роли локатива, рассмотрена структура локативности и локатив как синтаксема на семантико-синтаксическом уровне, также представлена классификация локативов и проанализированы особенности использования семантической роли локатива в текстах публицистического стиля.

Ключевые слова: семантическая роль локатива, публицистический стиль, семантико-синтаксичный уровень, синтаксема.

SPECIAL ASPECTS OF EXPRESSION OF THE SEMANTIC ROLE LOCATIVE IN THE PUBLICISTIC WRITING

This article is devoted to the concept of the semantic role Locative. In this paper is given the definition of this concept, are described its special aspects, are determined a structure of the locativity (the core, the half periphery and the periphery) and the types of its expression in the German language (expression of the locativity on the syntactic level: the subject, the predicate, the adverbial, the modifier, adpositional phrases and other elements in the sentence, that are connected with a verb), is defined the classification of the locative (due to the local types: statical (the state or the process) and dynamic (the beginning and the end of the movement, and the trajectory, i.e. the way), and also due to the use of the adverb (if it is obligatory then argument, if not, then adjunct)). The new semantic role «the place of being» is introduced, explained and analyzed. The locative is considered like a syntaxeme on the semantic-syntactical level. The paper focuses on the special aspects of the publicistic writing and the use of the semantic role Locativ in the texts of this pattern. A quantitative analysis of its appearance due to the theme is given in this article.

Key words: semantic role Locativ, publicistic writing, argument, adjunct, semantic-syntactical level, syntaxeme.

Постановка проблеми. Семантичні ролі або тета-ролі, а отже і семантична роль локативу, – відносно нове поняття в генеративній граматиці, яке потребує ретельного дослідження. Локатив, також простір, – універсальна категорія, яка наявна у текстах різних стилів. Ця стаття присвячена дослідженню появи та особливостей вживання локативу у текстах публіцистичного стилю різної тематики. Розглянуто як якісні, так і кількісні характеристики даної тета-ролі. **Аналіз останніх досліджень та публікацій.** О. Виноградова розглядає поняття локативності та визначає його структуру. Коломийцева В.В. у своїй публікації «Синтаксема як одиниця семантико-синтаксичного рівня» розглядає синтаксему як результат «семантичного вибуху», що відбувся у ХХ сторіччі. Синтаксема – це одиниця нового семантико-синтаксичного рівня, яка відбиває не лише поверхневу структуру речення, а і глибинну, тобто позначає відношення між явищами дійсності. На семантико-синтаксичному рівні актуалізують своє значення знівельовані на синтаксичному рівні «службові слова». Штефан Мюллер у своїй книзі «Grammatiktheorie» підкреслює важливість предикату у реченні та зазначає, що прийменникові сполучення, зокрема локативи, є у реченні ад'юнктами, але у свою чергу виділяє дієслово у реченні німецької мови, після яких вживання локатива є обов'язковим, що автоматично перетворює його на аргумент у реченні. Таким чином, хоча локатив не завжди виступає в реченні аргументом, як вище зазначає Штефан Мюллер, він посідає чільне місце серед інших семантичних ролей. **Мета статті** – розглянути особливості вживання глибинного відмінка локативу у текстах публіцистичного стилю різної тематики, оскільки локус – складне поняття, що позначає просторові відношення між явищами дійсності, а не лише відображає поверхневу структуру речення. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути засоби вираження локативності на синтаксичному рівні, знайти у текстах публіцистичного стилю її структурні елементи, визначити, яку семантику вони несуть, обґрунтувати й проаналізувати появу нової семантичної ролі «місце перебування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «семантичні ролі» або «тета-ролі» було введено у генеративну граматику в ХХ-му сторіччі американським лінгвістом Чарльзом Філмором як спосіб класифікації аргументів предикату. Поняття «семантичні ролі», які ще називають тематичні ролі, глибинні відмінки, семантичні відношення – це відносно нове слово у сучасному синтаксисі. Природа семантичних ролей досить спірна, вона охоплює лексику, семантику та синтаксис, тому сказати однозначно, до якої сфери їх слід віднести – проблематично [6, с. 369-495]. У тому ж ХХ-му сторіччі почав проявлятися глибокий інтерес до семантики на синтаксичному рівні, що у другій половині цього століття переріс у так званий «семантичний вибух» у лінгвістиці. Одиницею семантико-синтаксичного рівня є синтаксема. На відміну від членів речення, що визначають на основі синтаксичних зв'язків і репрезентують формально-синтаксичну структуру речення, а отже, відбивають його поверхневу організацію (систему поєднаних граматичними зв'язками складників), синтаксеми – знаки семантичної природи представляють семантико-синтаксичний рівень і, відповідно, відношення між явищами дійсності, що їх позначають [2, с. 25-46]. Тому й зміст речення розуміють не як набір зв'язків, а як систему відношень, центром якої є генеральний виразник відношень – предикат, що визначає «місця» для предметів, їх кількість і характер [4, с. 85; 5, с. 324]. Кожному дієслову відповідає певний набір відмінків (відмінкова рамка), до того ж кожному відмінку відповідає певний учасник ситуації, тобто партиципant. У різних ситуаціях мова відшукує партиципantів зі схожими ролями та позначає (кодує) їх однаковими відмінками. Сукупність рис, які є спільними для однаково кодованих партиципantів, називають семантичною роллю. До семантичних ролей належать агенс, пацієнс, експірієнцер, локатив, інструменталь та інші. Інвентар семантичних ролей дуже різноманітний, що значно ускладнює його вивчення. Тому було введено поняття «гіперролей», які узагальнюють значення глибинних відмінків та об'єднують їх у такі ролі, як Протоагенс та Протопацієнс, запропоновані американським лінгвістом Девідом Даугті. Локатив також можна віднести до гіперролі, яка охоплює такі семантичні відмінки як Джерело та Ціль.

У семантичному синтаксисі речення розглядають як позначення події, в яку включені певні учасники, тобто предметні поняття, актанти, тому на найвищому ступені семантико-синтаксичного узагальнення синтаксеми об'єднують у два

розряди – субстанціальні, що є компонентами зі значенням предмета, і предикатні, які відносять до ознаки. На нижчому ступені узагальнення субстанціальні синтаксеми поділяють на суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні тощо. Предикатні синтаксеми передусім утворюють три групи – процесуальні (пов'язані з дієсловами), атрибутивні (прикметникові) й адвербіальні, що передають різні обставинні значення, зокрема часу, причини, місця [4, с. 88].

Перейдемо до поняття локативності. Локативність (від лат. *casus locativus* – місцевий відмінок) – це семантична категорія, що виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування. Категорія локативності – одна з найважливіших і найскладніших категорій, що пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього світу. Локус присутній у текстах як художньої, так і фахової та публіцистичної літератури і несе релевантну інформацію щодо розміщення у просторі суб'єктів, об'єктів та подій. Категорія простору може бути виражена іменником, прикметником, прислівником, в семантичній структурі яких є сема розташування, місцезнаходження, тобто має значення бути розташованим, займати певне місце в просторі, фразою та реченням (підрядним реченням місця дії та напрямку). З цього випливає, що категорія простору у мові представлена на морфологічному, синтаксичному, лексичному, семантичному та текстовому рівнях. Також важливу роль відіграють локативні словосполучення. Локатив найчастіше виступає у реченні обставиною. Обставину відрізняють від підмета і додатка. Обставина повідомляє про умови, за яких має місце певна дія або подія, чи продовжується певний стан. Здебільшого мова йде про **ад'юнксти**, але також є вершини, які обов'язково потребують обставини, тобто словосполучення з локативним значенням при них є обов'язковими. Наприклад, дієслова *sich befinden* «знаходитись» та *sich begeben* «направлятися». Дієслово *sich befinden* завжди вживається з даними місця, а дієслово *sich begeben* неодмінно вимагає після себе даних про напрямок. Такі обставини відносять до **аргументів** [7, с. 28]. При інших дієсловах обставини місця факультативні, але не завжди. У цьому випадку слід звертати увагу на контекст. В.В. Коломийцева також зазначає, що прийменники, за допомогою яких часто виражають локатив у реченні, не розглядаються як важливий компонент речення з точки зору синтаксису, оскільки є службовими частинами мови. Але рівень семантичного синтаксису, мінімальною синтаксичною одиницею якого виступає синтаксема, є тим ярусом, на якому актуалізується значення так званих «службових слів» (приймєників, часток), не знівелюється найменший і найабстрактніший носій значення [4, с.89]. Також слід розглянути власні географічні назви. Вони мають у своїй семантиці локатив. Наприклад: *Jemand hat die Nordsee leer gefischt*. У даному прикладі локативна ситуація виражена іменником, який є географічною назвою. Таким чином, локативність у німецькій мові може виражатися як окремими частинами мови: іменниками (також власними географічними назвами), дієсловами, прикметниками, прислівниками, так і простими та складними реченнями. Також локативність можуть уточнювати та посилювати дейксиси і прийменники.

Деякі вчені на основі дейктичних засобів намагаються побудувати функціонально-семантичне поле локативності. Так, О. В. Виноградова зазначає, що функціонально-семантичне поле (ФСП) локативності характеризують наявністю двох мікрополів: 1) мікрополе суб'єктивної орієнтації, де орієнтир – мовець або якась точка простору, орієнтована щодо спостерігача; 2) мікрополе об'єктивної орієнтації, де орієнтир – предмет об'єктивної дійсності [1, с. 63–71]. Суттєвим у структурі ФСК є виділення ядра і периферії ФСК. Ядерні семи протиставляють значення іншим значенням у системі мови, відображають постійну, обов'язкову ознаку предмета. Периферійні ж доповнюють ядро. Ядро об'єктивної орієнтації ФСК локативності охоплює значну кількість лексем, що своєю семантикою виражають значення місця. У певних контекстах важко точно визначити статус тієї чи іншої мовної одиниці: позначає вона об'єкт чи локатив. Саме такі лексичні одиниці належать до напівпериферії ФСК локативності. Ці лексеми мають спільне значення, зокрема, місця й об'єкта. Ці лексеми складають ніби другий «шар» просторових відношень і позначають як місце розташування об'єктів (в широкому значенні), розгортання дій, станів, явищ, так і орієнтир, відносно якого розташовуються суб'єкти та об'єкти або розгортаються дії, стани, явища (*neben der Mutter* «коло матері», *aus dem Manuskript* «з рукопису»). Периферійну зону займають слова та словосполучення, які виконують цю функцію нерегулярно, тільки при окремих валентісних умовах (*im Luftzug* «на протязі», *im Kühlen* «у холодку»). Розглянувши та проаналізувавши різні класифікації науковців, узагальнюємо та упорядковуємо класифікацію семантичної ролі локативу. Семантичну роль локативу класифікуємо за: а) частинами мови: дієслово, іменник, прикметник; б) обов'язковістю (*sich befinden, sich begeben*) та факультативністю вживання обставини місця при дієсловах; в) за локативними моделями: статичні (дієслова стану, процесу) та директивні або динамічні (дієслова дії, що об'єднують напрям руху: початковий і кінцевий пункт руху, шлях руху).

Тепер розглянемо особливості публіцистичного стилю. Публіцистика – це передусім тексти різної тематики, від особливостей молодіжного сленгу до найскладніших наукових відкриттів, від дитячої психології до політичних конфліктів. Музика, мистецтво, хатні клопоти – все це теми, які охоплює публіцистика. Обсяг статей також варіюється від маленьких заміток до об'ємних доповідей на кілька сторінок. У роботі М.М. Дудник знаходимо інформацію, щодо сфери використання публіцистичного стилю. Сюди належать громадсько-політична, суспільно-культурна та виробнича діяльність, а також навчання тощо. Його основне призначення полягає у вирішенні суспільно-політичних питань, реалізації активного впливу на реципієнта, спонування його до діяльності, а також пропаганда певних ідей, переконань, агітація за втілення їх у життя. Основними ознаками публіцистичного стилю є поєднання логічності доказів, точності висловлення наукових положень та реальних фактів з емоційно-експресивною образністю та широке використання художніх засобів. Кожен текст публіцистичного стилю є порівняно обмеженим відрізком мовлення, що утворюється і оформлюється як самостійне інформаційне повідомлення, в результаті конкретно-індивідуального використання соціально-значущих одиниць мови і репрезентує індивідуально-соціальний витвір. Це письмове повідомлення, що характеризується змістовою та структурною завершеностю і певним ставленням автора до предмета повідомлення. У синтаксичному відношенні публіцистичний текст репрезентує сукупність речень, об'єднаних за змістом і за допомогою лексично-граматичних засобів. Публіцистичний текст як мовленнєве повідомлення, складовими якого виступають структурно оформлені, згідно із загальноприйнятими правилами і нормами, змістовні одиниці, що несуть певний обсяг інформації, має власну інформативну структуру, яка відповідно складає основу змісту. Публіцистичний текст як текст поліінформативний є внутрішньо єдиною інформаційною системою, що утворюється в результаті інтеграції й активізації інформаційно навантажених одиниць мови. Він виконує дві функції: функція повідомлення (служить для передачі певного логічного змісту) та функція впливу (виражає волевиявлення, почуття та емоції). Функція впливу є головною, тому під час дослідження текстів публіцистичного стилю враховують прагматичний ефект, пов'язаний: 1) з вивченням авторського наміру та параметрів адресата; 2) адекватністю засобів для досягнення комунікативної цілі [3, с.9-10]. Поява локативу в публіцистичних текстах також неоднакова. У статтях на абстрактні теми локатив зустрічаємо досить рідко і здебільшого як напівпериферійне чи периферійне явище, тобто таке, що не містить вказівку на місце у прямому значенні. У цьому смислі локатив носить переносне значення, наприклад: у

нам'ямі. Взагалі семантична роль локативу належить до гіперролей і об'єднує в собі такі тета-ролі як Джерело та Ціль. Доцільно також буде ввести ще одну роль Місце перебування, яка має як статичний, так і динамічний характер, і відрізняється від раніше запропонованого шляху руху чи його траєкторії, відстані між Джерелом та Ціллю: *Er bleibt zu Hause* (статична). *Sie bummelt in der Stadt* (динамічна).

На наявність семантичної ролі локативу було проаналізовано сто статей різноманітної тематики з різних німецькомовних періодичних видань, а саме Psychologie Heute, Deutsche Welle, Spiegel ONLINE. У проаналізованих статтях було виявлено 723 семантичні ролі на позначення Місця перебування (*in Deutschland, in Europa, am Himmel, im Land, in einem Koffer, auf fremden Planeten*), знайдено 253 ролі, що позначають Джерело (*vom Weltraum aus, aus südöstlicher Richtung, aus Amsterdam*), та 239 – Ціль (*in die Höhe, in die Kamera, auf den Markt*). З них 878 локативів виражені в реченні іменником. Кількість локативів, залежних від дієслів, становить 350, з них наявні як статичні, так і директивні, причому статичні та директивні локативи можуть виступати як Джерелом, так і Ціллю та Місцем перебування. Локативи виражені прикметниками також становлять велику групу чисельністю 337 лексичних одиниць (*Berliner, deutsch, amerikanisch, regional, städtisch*). 403 локативи – власні назви (назви міст, країн виражені іменниками та прикметниками). Також наявний локативний дейксис кількістю 68 одиниць. Прикладом дейктичних елементів локативу слугують такі слова, як *da, hier, dort, herum, mittendrin*. Локатив виступає аргументом в реченнях, виражений дієсловами *sich begeben, sich befinden*. Також було визначено, що 198 локативів з даних статей належать до напівпериферії, тобто не мають прямої вказівки на місце (*aus der Unterwasserperspektive, im Halbfinale, unter japanischer Herrschaft*). Ще дванадцять локативів виражені ідіомами (*in der Lage sein, in trockene Tücher bringen*).

Таким чином, семантична роль локативу – це гіперроль, що об'єднує тета-ролі Цілі, Джерела та Місця перебування. Локатив часто і у значній кількості з'являється майже у всіх публіцистичних текстах, виняток становлять тексти на абстрактні теми, де локатив представлений здебільшого напівпериферією та периферією. Найчастіше семантична роль місця виражена іменником та прийменниковими словосполученнями, залежними від дієслова, а також прикметниками, прислівниками і підрядними реченнями: означальними та місця.

Перспективи подальшого дослідження полягають у аналізі тета-ролі локативу на матеріалі текстів художнього стилю та фахової літератури, а також порівнянні результатів з уже наявними.

Література:

1. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : дис. канд. філ. наук : 10.02.01 / Виноградова Ольга Володимирівна. – Донецьк, 2001. – 210 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / Вихованець І.Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Дудник М. М. Співвідношення денотативної і конотативної інформації при перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.16 «перекладознавство» / М. М. Дудник – Київ, 2001. – 20 с.
4. Коломийцева В. В. Синтаксема як одиниця семантико-синтаксичного рівня / Вікторія Віталіївна Коломийцева // *Studia Linguistica*. – 2011. – № 5. – С. 84–89.
5. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л.Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
6. Филлмор Ч. Дело о падеже // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва : Прогресс, 1981. – Вып.10. – 567 с.
7. Müller S. Grammatiktheorie / Stefan Müller. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2010. – 530 с.

УДК 811.111:087.5

Н. І. Іванотчак,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка, м. Івано-Франківськ

ТИПИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ

Статтю присвячено систематизації типів емпатії в англійській дитячій прозі фентезі. Дослідження здійснюється шляхом компонентного та кількісного аналізу, спрямованих на виявлення компонентів лексичних значень різних типів емпатії. Визначення ієрархії та ваги сем у словниковому значенні дозволило класифікувати прояви емпатії за ознаками афективна/когнітивна та активність/пасивність.

Ключові слова: емпатія, когнітивна емпатія, афективна емпатія, сема, компонентний аналіз, кількісний аналіз, дитяча проза фентезі.

ТИПЫ ЭМПАТИИ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ДЕТСКОЙ ПРОЗЕ ФЭНТЕЗИ

Статья посвящена систематизации типов эмпатии в англоязычной детской прозе фэнтези. Исследование проведено с помощью компонентного и количественного анализов, направленных на выявление компонентов лексических значений разных типов эмпатии. Определение иерархии и веса сем в словарном значении позволило классифицировать проявления эмпатии по признакам аффективная/когнитивная и активность/пассивность.

Ключевые слова: эмпатия, аффективная эмпатия, когнитивная эмпатия, сема, компонентный анализ, количественный анализ, детская проза фэнтези.

TYPES OF EMPATHY IN ENGLISH JUVENILE FANTASY

The article is devoted to the investigation and classification of empathy types in the English juvenile fantasy prose. This subject is becoming ever more relevant in the context of the anthropocentric view of language and the growing interest of linguistic explorations in the means of verbalization of various psychological states. The investigation is performed by means of componential and quantitative analyses aimed at determining the semantic components of lexical meaning. The results of the research are confirmed by identification of empathy types in juvenile fantasy discourse. The analytical method of componential analysis is to compare the meanings of empathy types to discover the minimum number of features necessary to distinguish the differences in their meanings and therefore to classify them into either affective or cognitive group. Affective empathy manifestation includes sympathy, pity and compassion. Cognitive empathy is expressed via understanding, empathy itself and tact. The classification is also based on the criterion active/passive. Thus compassion, tact and empathy are considered active manifestations, while sympathy, pity and understanding are passive. The performed analysis serves an important milestone in the investigation of empathy verbalization in juvenile fantasy prose. Further research should be focused on graduality of affective and cognitive empathy types.

Key words: empathy, cognitive empathy, affective empathy, semantic component, componential analysis, quantitative analysis, juvenile fantasy.